

وضعیت انتخاب و سفارش نشریات ادواری لاتین در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های کشور

دکتر فرشته سپهر*

چکیده:

در پژوهش حاضر، وضعیت موجود نشریات ادواری لاتین در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های کشور با روش پیمایشی بررسی شده است. اطلاعات، این پژوهش، نتیجه استخراج و تجزیه و تحلیل ۷۸٪ پرسشنامه‌هایی است که سرپرستان ۴۵ کتابخانه مرکزی دانشگاه‌های کشور پاسخ داده‌اند. در این پژوهش جنبه‌های مختلف از جمله میزان تحصیلات مدیران کتابخانه‌ها، خط مشی، بودجه، نحوه خرید، چگونگی نگهداری، امکانات خودکارسازی، ارتباط با شبکه و غیره مورد بررسی قرار گرفته، تا کتابخانه‌ها ضمن جلوگیری از خریدهای پراکنده مجلات و صرفه جویی در بودجه ارزی، به ارائه خدمات بهتر و بهره‌مندی از عناوین تازه نشریات ادواری قادر گردند.

***

مقدمه

اطلاعات یکی از عوامل اصلی و زیربنایی توسعه اجتماعی و اقتصادی در هر کشوری است و اهمیت و نقش بالای آن در روند رشد کشورهای برکسی پوشیده

---

* عضو هیئت علمی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی

کتابداری / دفتر ۳۱-۳۰، ۱۳۷۸

نیست. کتابخانه‌های دانشگاهی همواره به عنوان ارائه‌کنندگان اطلاعات مطرح بوده‌اند و بدین دلیل مبالغ زیادی را جهت تهیه و گردآوری نشریات ادواری که در کار پژوهش بسیار با اهمیت هستند، هزینه می‌کنند. لیکن مسأله‌ای که مطرح می‌شود این است که این کتابخانه‌ها به دلیل حجم روبه انفجار اطلاعات و سیر صعودی قیمت نشریات ادواری قادر به گردآوری تمامی منابع مورد نیاز خود نمی‌باشند. افزایش هزینه حجم اطلاعات، افزایش هزینه تهیه تکنولوژی جدید اطلاعات، کاهش بودجه کتابخانه، افزایش نرخ برابری ارز و به دنبال آن محدودیتهای سیاسی و اقتصادی همگی عواملی هستند که می‌توانند کتابخانه‌ها را در نیل به اهداف تعیین شده خود با ناکامی روبرو سازند.

مدیریت غیرکتابدار کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، کمبود مقررات و قوانین مدون در ارائه خدمات در کتابخانه، داشتن فرهنگ مالکیت و عدم درک ضرورت همکاری و تعاون از مشکلاتی است که کتابخانه‌ها با آن روبرو هستند. افزایش فزاینده دانشجویان، رواج شیوه نوین آموزش که در آن کتابخانه‌ها محور قرار می‌گیرند، افزایش میزان انتشارات و ارائه یافته‌های علمی، منجر به توسعه دانشگاه‌ها شده است. اما پراکندگی جغرافیایی دانشکده‌های مختلف سبب جدایی کتابخانه‌ها و گرایش آنها به شیوه عدم تمرکز در فراهم آوری مجموعه گردیده است، در واقع کتابخانه‌ها بدون توجه به مجموعه یکدیگر سعی در گردآوری مجموعه‌های خود دارند و خود را از همکاری و تعاون با دیگر کتابخانه‌ها بی‌نیاز می‌دانند. گردآوری و مدیریت نشریات ادواری به دلیل ارزش اطلاعاتی آنها برای کتابخانه‌های دانشگاهی بسیار حیاتی است. لیکن اخیراً کتابداران با نگرانی زیاد شاهد کندی حرکت در گردآوری نشریات خود می‌باشند. شناخت منابع اطلاعاتی موجود و استفاده مناسب و مطلوب از آنها یکی از راههای افزایش سطح بهره‌وری و پیشبرد آموزش و تحقیقات است. کتابخانه‌ها از لحاظ منابع، نیروی انسانی، خدمات، دامنه بهره‌وری و بهره‌دهی در سطوح مختلفی قرار دارند. تمرکز منابع در

برخی کتابخانه‌ها و نبود منابع در برخی دیگر بیش از سایر عوامل بر عدم بهره‌وری از منابع موجود تأثیر گذارده است.

بحرانهای مالی و محدودیتهای بودجه، کتابخانه‌ها را ناگزیر به حذف اجباری عناوین نشریات خود می‌نماید. قطع و حذف اشتراک عناوین نشریات بدون در نظر گرفتن مجموعه سایر کتابخانه‌ها و عدم همکاری و مشارکت لازم با آنان مانعی بزرگ در دستیابی متقاضیان و پژوهندگان به مجموعه دلخواه ادواری شده است و امروز مسأله چگونگی دستیابی به مواد مورد نیاز کاربران مطرح است. فراهم آوری ممکن است از راه تهیه و سفارش در کتابخانه و یا از راه فراهم ساختن امکانات دستیابی به مواد کتابخانه‌های دیگر صورت گیرد. جهت رسیدن به هدف این گونه دستیابی به مواد باید وضعیت و امکانات موجود در کتابخانه‌های دانشگاهی مورد بررسی قرار گیرد، تا با توجه به شرایط موجود راهی برای استفاده هر چه بیشتر از بودجه کتابخانه‌ها جهت تهیه و سفارش نشریات ادواری یافت و ضمن صرفه‌جویی در بودجه ارزی امکان دسترسی کاربران دانشگاه‌ها و پژوهشگران کتابخانه‌های دانشگاهی را به نشریات مورد نیاز فراهم نمود.

پیشینه پژوهش:

بررسیهای پژوهشهای انجام شده در ایران نشان می‌دهد که بیشتر کتابخانه‌های مورد بررسی در ایران از خط و مشی مدون پیروی نمی‌کنند، از لحاظ بودجه و نیروی انسانی ضعیف هستند، (مرتضایی ۱۳۷۲)^۱، در بخش سفارشات وقت و نیروی زیادی تلف می‌شود (شعبانی، ۱۳۷۷)^۲، از مسائل مالی سفارشات خارجی و پیگیری آن اطلاع کافی ندارند (حقیقی، ۱۳۷۲)^۳، از وجود کارگزاران مناسب اطلاع ندارند (عرب‌زاده ۱۳۷۲)^۴، علاقمند به تمرکز در سفارش و خرید می‌باشند (دیانی، ۱۳۷۳)^۵، ضعف استفاده از تکنولوژی در همه کتابخانه‌ها مشهود است (محسنی، ۱۳۷۳)^۶، همکاری بین کتابخانه‌ها وجود ندارد (زندى، ۱۳۷۱)^۷.

پژوهشهای انجام شده در سایر کشورها، (طرح فارمینگتون، ۱۹۴۲ Farmington plan) برنامه فراهم آوری و خرید تعاونی نشریات)^۸ دمیترنکو (Dmitrenko, 1972) طرح سازمان متمرکز برای بودجه مورد نیاز نشریات خارجی در سطح ملی را پیشنهاد کرده است.^۹ مارتین (Martin, 1994) پیشنهاد همکاری بین کتابخانه‌ها را داده است.^{۱۰} هالن (Hallen, 1980) طرح خرید تعاونی و ایجاد شبکه اشتراک در منابع را پیشنهاد نموده است.^{۱۱} دادسون (Dodson, 1980) تعاون در اشتراک منابع را به عنوان راه حل نهایی پیشنهاد می‌کند.^{۱۲} و دوستدار (Doustadar, 1980) همکاری و مشارکت بین دانشگاه‌ها و کتابخانه‌ها را مطرح نموده است.^{۱۳}

هدف، روش و جامعه پژوهش

هدف این پژوهش بررسی وضعیت موجود بخش سفارش نشریات خارجی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های تحت پوشش وزارت فرهنگ و آموزش عالی به جهت بهبود چگونگی دستیابی کاربران به مجموعه نشریات می‌باشد.

روش این پژوهش توصیفی و تجزیه و تحلیل اطلاعات براساس شاخص‌های آمار توصیفی بوده است. درگردآوری اطلاعات مورد نیاز از پرسشنامه استفاده شده است. جامعه این پژوهش کلیه کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های وابسته به وزارت فرهنگ و آموزش عالی می‌باشد. کل جامعه پژوهش ۴۵ کتابخانه بوده است که پرسشنامه‌ای با ۸ پرسش باز و ۲۴ پرسش بسته تهیه و به دانشگاه‌ها ارسال گردید. ۷۸٪ پرسشنامه‌ها تکمیل شده، دریافت شد و اطلاعات به دست آمده در طی چند مضمون مورد تحلیل قرار گرفت.

در بعضی کتابخانه‌ها امکان جستجو و مشاهده و مصاحبه با مسئولین محترم فراهم گردید. در اکثر کتابخانه‌های مورد بررسی، شیوه خرید به صورت متمرکز توسط کتابخانه مرکزی یا یکی از کتابخانه‌های دانشکده‌ها زیر نظر معاونت پژوهشی دانشگاه انجام می‌گیرد. جهت بررسی طرح‌های تجربه شده خرید متمرکز

مصاحبه‌هایی با مسئولین و کارشناسان محترم سفارشات خارجی سازمان‌هایی چون معاونت پژوهشی وزارت بهداشت و درمان، مرکز اطلاع‌رسانی جهاد سازندگی و معاونت پژوهشی وزارت علوم و آموزش عالی، دفتر تأمین تجهیزات دانشگاه تهران و مرکز انتشارات علمی امور کتابخانه‌های دانشگاه آزاد انجام شد.

نتایج و تحلیل داده‌ها:

اطلاعات مورد نیاز بر پایه ۸ پرسش اساسی پژوهش به شرح زیرگردآوری و مورد تحلیل قرار گرفت.

- ۱- میزان تحصیلات و رشته تحصیلی مسئولان کتابخانه‌ها چیست؟
  - ۲- کتابخانه‌ها خط و مشی مدون برای انتخاب و سفارش نشریات دارد؟
  - ۳- کتابخانه کمیته انتخاب نشریات دارد.
  - ۴- لیست مجلات کلیدی تهیه شده است.
  - ۵- برای خرید نشریات خارجی بودجه مستقلی در نظر گرفته شده است؟
  - ۶- تجهیزات کتابخانه‌ای و نفوذ تکنولوژی در کتابخانه در بخش نشریات چقدر است؟
  - ۷- سرپرستان کتابخانه‌ها با تهیه و سفارش نشریات به صورت متمرکز موافقت می‌کنند.
  - ۸- کتابخانه‌ها از شبکه‌های اطلاع‌رسانی استفاده می‌کنند.
- مدیریت، هنر هنرهاست زیرا سازمان دادن خود به استعدادی ذاتی نیاز دارد. تحولات انسانی را می‌توان با آن سامان بخشید و در سراسر پیکر اجتماعی توزیع کرد.^{۱۴}

در پاسخ به پرسش وجود مدیران کتابدار و درجه تحصیلی آنان در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌ها، بیش از نیمی از جامعه مورد بررسی ۵۱/۳٪ مدیرانی با سطح تحصیلات دکتری داشتند ولی فقط ۲/۸٪ مدیران مسئول دارای تخصص کتابداری

بودند و رؤسای ۱/۱۷٪ جامعه، کارشناس ارشد بودند، ۸/۲٪ آنان تخصص کتابدار داشتند و رؤسای ۳/۱۱٪ جامعه کارشناس بودند و از میان آنان ۵/۸٪ تخصص کتابداری را دارا بودند (نمونه شماره ۱ و ۲)

در مصاحبه با کارکنان متخصص بعضی کتابخانه‌های مورد بررسی گفته شد کتابخانه‌هایی که مدیران کتابدار دارند، علی‌رغم وجود کاستیها از وضعیت بهتری برخوردارند و روند کار کتابخانه به نحو بهتری پیش می‌رود و حداقل دیگر کتابداران ناگزیر نیستند علاوه بر فعالیتهای تخصصی جهت ارائه خدمات بهتر، در شناساندن این تخصص به مدیران و سیاستگذاران کتابخانه تلاش نمایند. قنبری پور در مقاله تکنولوژیهای جدید و اطلاع‌رسانی در ایران اشاره می‌نماید که در اکثر کتابخانه‌ها و مراکز اسناد که جایگاه‌های اطلاع‌رسانی به شمار می‌روند، مدیریت‌های غیر کتابدار وجود دارد. این مدیریتها نیز با قواعد سازماندهی بیگانه‌اند. آنان بسیاری از خدمات کلاسیک را زاید و وقت تلف کردن می‌دانند.^{۱۵} هویدا در بررسی خود به این نتیجه رسیده که نحوه برنامه‌ریزی، سازماندهی، ایجاد انگیزه، ایجاد تحول و نوآوری و نظارت مدیران در سطح کتابخانه‌ها ثمربخش نبوده است.^{۱۶}

باغدار حسینی در تحقیقات خود به این نتیجه رسیده است که بین مدیریت کتابخانه مرکزی که دارای مدیران غیر کتابدارند و کارکنان اعتماد و اطمینان وجود ندارد، کارکنان به ندرت در تصمیم‌گیری‌ها شرکت می‌کنند. آنان برای فعالیت بیشتر مورد تشویق قرار نمی‌گیرند. کنترل و نظارت شدیدی در کتابخانه حاکم است. در حالی که بین مدیران و کارکنان کتابخانه‌های دانشکده‌هایی که مدیران کتابدار دارند، اعتماد و اطمینان وجود دارد و روابط حاکم بر کتابخانه بسیار دوستانه است.^{۱۷}

در کتابخانه مانند هر سازمان اجتماعی دیگر برای رسیدن به اهداف باید برنامه مشخصی وجود داشته باشد. و به قول Davinson "گزینه‌ش مجلات مانند کتاب باید تابع نظم باشد و از خط و مشی مدونی پیروی کند".^{۱۸} خط مشی انتخاب مواد در کتابخانه به عنوان برنامه نوشته شده‌ای است که در آن تمام مسائل مربوط به

انتخاب و تهیه مواد مشخص می‌شود.

در تدوین خط مشی باید تمام عواملی که در انتخاب مواد موثر است در نظر گرفته شود. خط‌مشی مجموعه‌سازی به طور کلی به سه بخش تقسیم می‌شود:

۱- تعیین فلسفه وجودی کتابخانه و اهداف آن، کاربران کتابخانه و نیازهای اطلاعاتی کاربران.

۲- تعیین مواد کتابخانه، منابع انتخاب این مواد و معیارهای انتخاب مواد.

۳- تعیین روشهای مناسب انتخاب منابع و شیوه‌های اجرای تصمیمات.^{۱۹}

در سؤال دوم پژوهش در مورد وجود خط‌مشی مدون و لزوم استفاده از آن در انتخاب و سفارش نشریات ادواری در کتابخانه‌های مرکزی، ۴۰٪ جامعه دارای چنین خط‌مشی هستند ولی ۵۴/۲٪ جامعه از هیچ‌آیین‌نامه مدونی استفاده نمی‌کنند. (نمودار شماره ۳)

آیین‌نامه و خط‌مشی می‌تواند مانند سند مکتوبی از کتابدار و مجموعه کتابخانه حمایت کند و دیگر کتابخانه و مجموعه تابع تغییرات زودگذر و سلیقه‌های شخصی نخواهد شد. معهدا Haff اظهار می‌دارد: "که شماره اندکی از کتابخانه‌ها از اصول و خط‌مشی مدونی پیروی می‌کنند."^{۲۰}

Osborn اظهار می‌دارد که انتخاب نشریه یک هنر است و مهارت انجام آن بستگی به تمرین، آگاهی و قضاوت دارد.^{۲۱} در پاسخ آیا کتابخانه‌ها کمیته انتخاب نشریات دارند؟ ۶۰٪ جامعه مورد مطالعه دارای کمیته انتخاب هستند و ۴۰٪ هم به این سؤال پاسخ منفی دادند (نمودار شماره ۴)

لازم به ذکر است که بر اساس یافته‌های پژوهشی هاشم‌زاده، گزینش مجلات به شیوه‌های ذهنی و غیر علمی انجام می‌شود به گونه‌ای که ۸۰/۵٪ از کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهی ایران از سیاست‌های ذهنی انتخاب مجلات استفاده کرده‌اند.^{۲۲} در پژوهش صوراسرافیل بیش از ۵۰٪ نشریات ادواری موجود در کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی، شهید بهشتی حداقل یک بار هم مورد استفاده قرار نگرفته

است. ۲۳ در پاسخ به پرسش آیا لیست مجلات هسته تهیه شده است ۴۰٪ جامعه با توجه به مشکلات موجود، لیست مجلات کلیدی را تعیین نموده‌اند. ۴۵/۷٪ چنین لیستی را تهیه نکرده‌اند. ۵ کتابخانه یعنی ۱۴/۳٪ به پرسش فوق پاسخی نداده‌اند (نمودار شماره ۵)

در کتابخانه‌های مورد بررسی بسته به سیاست مدیریت کتابخانه در تخصیص بودجه ارزی، روند خرید نشریات لاتین متفاوت است. پرسش شماره ۵ پژوهش به بررسی وجود بودجه مستقل جهت خرید نشریات پرداخته است. ۴۸/۶٪ جامعه بودجه مستقلی جهت سفارش نشریات لاتین در اختیار داشته‌اند و ۳۴/۴٪ بودجه مستقلی نداشته‌اند، و ۱۷/۱٪ جامعه به سؤال فوق پاسخ نداده‌اند (نمودار شماره ۶)

برای رسیدن به نتیجه مطلوبتر، میزان جذب بودجه اختصاص یافته پرسیده شد. ۲۸/۵٪ جامعه ۹۰ تا ۱۰۰٪ بودجه تخصیص یافته را صرف خرید نشریات لاتین می‌نمایند. و ۲۰٪ جامعه بین ۸۰ تا ۹۰٪ بودجه، ۵/۷٪ بین ۴۰ تا ۵۰٪ بودجه، بین ۳۰ تا ۴۰٪ بودجه، ۲/۸٪ بین ۲۰ تا ۳۰٪ و ۱۱/۴٪ جامعه مورد بررسی نیز بین ۱۰ تا ۲۰٪ بودجه را صرف خرید نشریات لاتین می‌نمایند. (جدول شماره ۱)

جدول شماره ۱: توزیع فراوانی جذب بودجه اختصاص یافته به نشریات لاتین

عنوان	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد
درصد جذب	۱۰-۲۰	۲۱-۳۰	۳۱-۴۰	۴۱-۵۰	۵۱-۶۰	۶۱-۷۰	۷۱-۸۰	۸۱-۹۰	۹۱-۱۰۰
تعداد	۴	۱	۱	۲	-	-	-	۷	۱۰
درصد	۱۱/۴	۲/۸	۲/۸	۵/۷	-	-	-	۲۰	۲۸/۵

در پژوهشی که زادیوم تحت عنوان "تعیین نسبت جذب بودجه به اعتبار مصوب کتابخانه‌های دانشگاهی تهران برای خرید انتشارات خارجی در طی سالهای ۱۳۷۲-۱۳۷۰ انجام شده است به رابطه بین امکانات موجود مالی و جذب بودجه در زمینه خرید کتاب و مجله خارجی در کتابخانه‌های دانشگاهی و عوامل مداخله‌گر در آن و میزان اثرگذاری آن عوامل پرداخته است و چنین نتیجه می‌گیرد که بین میزان اعتبار مصوب خرید انتشارات خارجی با میزان جذب بودجه رابطه مستقیم وجود دارد.^{۲۴}

آمار به دست آمده در پژوهش فوق نشان داده است که در مجموع دانشگاهها به دلایل مختلف از ابلاغ تمامی اعتبار به عنوان تخصیص به کتابخانه‌های وابسته خودداری می‌نمایند.

تولید روز افزون مواد چاپی و افزایش قیمت جهانی آن، افزایش نرخ برابری ارز و به دنبال آن محدودیت‌های بودجه‌ای، باعث قطع اشتراک نشریات ادواری لاتین در کتابخانه‌های دانشگاهی ایران شده است. در پاسخ به پرسش آیا مشکلات ارزی باعث قطع اشتراک نشریات آنان شده است؟ $۷۱/۴\%$ پاسخ مثبت دادند و فقط $۵/۷\%$ به این پرسش جواب منفی داده‌اند و $۲۲/۹\%$ جامعه پاسخی به پرسش فوق نداده‌اند. میزان کاهش نشریات بین ۱۰ تا ۸۰% بوده است و میانگین نسبت قطع نشریات $۳۱/۶\%$ است. (نمودار شماره ۷ و ۸)

تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی در یک سازمان باید بر اساس نتایج پژوهشهای انجام گرفته باشد تا نتایج مطلوبی از آن حاصل شود. بنابراین تصمیم‌گیری و ضرورت استفاده بهینه از بودجه ارزی و یافتن بهترین روشهای گزینش و خرید به جهت صرفه‌جویی در بودجه ارزی یکی از معضلات اساسی کشور ما می‌باشد و از اهم کارهای مدیریت کتابخانه‌ها محسوب می‌شود.

در پاسخ به پرسش مشکلات کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهی در مورد تهیه نشریات خارجی چیست؟ ۸۰% کتابخانه‌ها کمبود بودجه و بحران مالی را از عمده

مشکلات کتابخانه‌ها بر شمرده‌اند و ۱/۳۴٪ آنان کمبود کتابدار متخصص دارند، ۷/۴۵٪ به مشکلات ارزی و تخصیص و دیرکرد دریافت آن که خسارت جبران ناپذیری به اشتراک مجلات وارد می‌آورد، اشاره نموده‌اند و ۴/۲٪ عدم همکاری اساتید را ذکر کرده‌اند، ۷/۲۵٪ کمبود کارگزار مناسب را از اهم مشکلات خود دانسته‌اند. (نمودار شماره ۹)

جدول شماره ۲: توزیع فراوانی به کارگیری رابطه رایانه در فعالیتهای کتابخانه‌های مرکزی

درصد	فراوانی	عنوان
۴۲/۷	۱۵	ذخیره اطلاعات کتابشناختی نشریات موجود و مشخصات آنها
۵/۷	۲	ذخیره اطلاعات مربوط به امانت نشریات ادواری
۲۸/۵	۱۰	ذخیره اطلاعات مربوط به سفارش از قبیل شروع و پایان اشتراک
۲۰	۷	نام کارگزارها، آدرس‌ها، مکاتبات و غیره
۲/۸	۱	انجام امور مالی و حسابداری مربوط به نشریات ادواری
۴۰	۱۴	بازیابی اطلاعات مربوط به نشریات توسط مراجعه‌کنندگان
۳۴/۲	۱۲	استفاده از پایگاهها و شبکه‌های اطلاعاتی برای سهولت انتخاب و سفارش
۲۰	۷	انجام امور مربوط به نمایه‌سازی و چکیده نویسی
۲۰	۷	سایر موارد (لطفاً توضیح دهید)

در بررسی تجهیزات و نفوذ تکنولوژی در بخش نشریات کتابخانه‌های دانشگاهی این نتیجه حاصل شد که در زمینه مالکیت سخت افزاری ۴/۹۱٪ جامعه در کتابخانه خود رایانه دارند. نمودار شماره ۱۰). در جهت به کارگیری رایانه در بخش نشریات ادواری ۷/۴۲٪ کتابخانه‌ها به ذخیره اطلاعات کتابشناسی نشریات موجود و مشخصات آنها از نظر شکل و صحافی و غیره می‌پردازند، و علاوه بر آن ۷/۵٪ به ذخیره اطلاعات مربوط به امانت نشریات ادواری، ۵/۲۸٪ به ذخیره اطلاعات مربوط به سفارش از قبیل شروع و پایان اشتراک پرداخته‌اند. ۲۰٪ نام

کارگزار و ناشر، آدرسها و مکاتبات و غیره را ثبت نموده‌اند. ۴۰٪ بازایی اطلاعات مربوط به نشریات توسط مراجعه‌کنندگان، ۲/۸٪ یعنی انجام امور مالی و حسابدار مربوط به نشریات ادواری استفاده می‌کنند. ۲۰٪ انجام امور مربوط به نمایه‌سازی و چکیده نویسی و ۲۰٪ سایر را علامت زده‌اند. (جدول شماره ۲)

از آنجا که در عصر کنونی توزیع اطلاعات در کشورهای پیشرفته دیگر صرفاً به صورت مکتوب نمی‌باشد، لذا استفاده از تکنولوژی مدرن در کتابخانه‌ها امری اجتناب‌ناپذیر به حساب نمی‌آید و کتابخانه‌ها برای بقا و ادامه حیات خود نیازمند اطلاعات و در نتیجه استفاده از تکنولوژی اطلاعاتی می‌باشند. اما کتابخانه‌ها برای استفاده و به کارگیری رایانه در انجام امور کتابخانه نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و مشخص می‌باشد. استفاده از رایانه در کتابخانه‌ها باعث کاهش نیروی انسانی، سرعت عمل در کارها و دقت می‌شود.^{۲۵}

محسنی در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به بررسی سیستمهای خودکار مدیریت نشریات ادواری در کتابخانه‌های دانشگاهی ایران پرداخته و می‌نویسد که در مجموع نتایج نشان می‌دهند که کتابداران در کتابخانه‌های دارای سیستم معتقدند کاربرد رایانه می‌تواند باعث افزایش کارایی در امر مدیریت و ارائه خدمات بهتر و بیشتر به استفاده‌کنندگان و مراجعین در بخش نشریات ادواری شود.^{۲۶}

در پاسخ به پرسش که آیا سرپرستان کتابخانه‌های دانشگاهی با ایجاد مرکزی مشترک برای سفارش و تهیه نشریات خارجی موافقت دارند، ۶۲/۹٪ جامعه مورد مطالعه پاسخ مثبت دادند. لیکن هر یک از رؤسا پیشنهاد و شروطی را برای ایجاد این مرکز به شرح ذیل ارائه دادند. داشتن خط مشی مدون، نیروی انسانی متخصص و کارآمد، بودجه کافی، توانایی ارائه سرویس منظم، دقیق و سریع و عدم وابستگی به دانشگاه خاص البته اکثر مدیران، انجام و ایجاد چنین مرکزی را به دلیل عدم وجود یکپارچگی و وحدت در میان افراد و ارگانها ناممکن می‌دانستند، ۲۲/۹٪ جامعه با ایجاد چنین مرکزی و یا خرید متمرکز مخالف هستند و ۱۴/۲٪ کتابخانه‌ها

نیز به پرسش فوق پاسخ ندادند. (نمودار شماره ۱۱)

وجود طرحهای انجام شده شیوه‌های خرید و سفارش متمرکز و تعاونی مدیریتهای کتابخانه‌ها را با تردید مواجه نموده است. طرحهایی مانند تدوین قرار داد با کارگزار آسیایی به نام Toppan، مرکز تهیه و توزیع کتب و نشریات علمی دانشگاهها و موسسات عالی، خرید متمرکز نشریات لاتین وزارت بهداشت و درمان که بین سالهای ۱۳۶۸ در معاونت پژوهشی وزارتخانه آغاز شد و در سال ۱۳۷۲ با تغییر مدیریت وزارتخانه متوقف شد. دفتر تأمین تجهیزات دانشگاه تهران که از سال ۱۳۷۱ زیر نظر معاونت پژوهشی دانشگاه، خرید متمرکز روی نشریات لاتین را آغاز کرد که ظاهراً کار بدون وجود طرح مدونی شروع شده است. کار با خرید برای کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران آغاز شد و در سال ۱۳۷۶ از دانشگاههای کشور نیز دعوت به همکاری به عمل آمد و نزدیک به ۲۵ دانشگاه در جلسات اولیه شرکت کردند و لیستهای نشریات مورد تقاضای خود را به دفتر فوق دادند. ولی فقط ۵ دانشگاه حاضر به خرید متمرکز شدند. در سال ۱۳۷۷ هیچ دعوتی از دانشگاههای کشور به عمل نیامده بود. دانشگاه آزاد اسلامی برای بهبود و مجموعه گستره کتابخانه‌های تابع در سراسر کشور، "مرکز انتشارات علمی و امور کتابخانه‌ها"، زیر نظر شاخه معاونت پژوهشی این دانشگاه را مأمور خرید و سفارش کتاب و نشریات لاتین برای ۱۳۰ واحد دانشگاهی نموده است. بخش سفارشات خارجی پس از دریافت تقاضای کلیه واحدها و بررسی کمیته انتخاب، به سفارش و خرید متمرکز مجلات می‌پردازد. طرح متمرکز موفق در سازمان جهاد سازندگی با نام مرکز اطلاع رسانی وزارت جهاد سازندگی انجام می‌شود. این طرح به سیاست گذاری کلان اطلاع رسانی و انجام سفارشات متمرکز و تأمین نیروی انسانی متخصص برای ۶۰ واحد تحت پوشش خود می‌پردازد. ظاهراً در سال اول با وجود اینکه هیچ گونه برنامه مدونی نداشتند، با خرید مجلات هسته ۴۵۰ هزار دلار صرفه جویی ارزی نمودند.

امروز در مرکز جهاد گروه نیازشناسی و فراهم آوری اطلاعات خود سه بخش وجود دارد:

۱- بخش سفارشات کتاب

۲- بخش سفارش مجلات

۳- بخش خدمات تحویل مدارک

هدف متمرکز سازی خرید نشریات لاتین کاهش بودجه ارزی، حذف عناوین تکراری، ایجاد پایگاههای اطلاعاتی و تغییر در سیاست "نگهداری" منابع اطلاعاتی به سمت سیاست "دسترسی" به منابع اطلاعاتی می باشد. می دانیم که تهیه و نگهداری تمامی منابع اطلاعاتی مورد نیاز به دلیل محدودیتهای موجود ممکن و منطقی نیست. به ناچار این تغییر سیاست بر روشهای تهیه منبع اطلاعاتی مورد نیاز به شدت اثر خواهد گذاشت.

در کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی، کتابداران و مسئولین سفارش و خدمات (تحویل مدرک)^(۱) برای تهیه منابع اطلاعاتی، ناگزیر روشهای متفاوتی را اتخاذ می کنند که باید نسبت به آن آگاهی و شناخت دقیق پیدا کنند. اشتراک در خرید منابع اطلاعاتی، امانت بین کتابخانه ای، خدمات تحویل مدرک، اتصال به سیستم های درون خطی و اینترنت برای دسترسی به اطلاعات الکترونیکی و غیره ضروری است.^{۲۷}

در بررسی وضعیت کتابخانه های مرکزی در مورد چگونگی استفاده از امکانات همکاری در شبکه های اطلاع رسانی به این نتیجه رسیدیم که ۷۷/۱ کتابخانه های

۱- سرویس خدمات تحویل مدرک CARL SYSTEM INC می باشد در این سرویس، فهرست مندرجات بیش از ۶۵۰۰۰ عنوان مجله به صورت درون خطی قابل دسترس است.

جستجو در این پایگاه اطلاعاتی رایگان است ولی برای دریافت هر مقاله باید کمتر از ۳۰ دلار پرداخته شود. در این سرویس، همزمان جستجوی اطلاعات می توان مقاله مورد نیاز را سفارش داده و در مدت کمتر از ۲۴ ساعت از طریق دورنگار دریافت کرد.

مورد بررسی در صدد گسترش استفاده از همکاری‌اند (جدول شماره ۳)

کتابخانه‌ها باید توجه و پافشاری بیشتری در زمینه استفاده از شبکه‌ها به منظور دسترسی بیشتر کاربران به منابع، کاهش بودجه و کاهش خریدهای تکراری مجلات و افزایش عناوینی تازه از سراسر جهان بنمایند. بدیهی است حذف اشتراک عناوین تکراری تا حد زیادی به صرفه‌جویی در بودجه ارزی و نیز دستیابی به عناوین تازه کمک خواهد نمود. در بررسی وضعیت کتابخانه‌های مرکزی در مورد چگونگی عضویت در شبکه‌های اطلاع‌رسانی، ۳/۳۴٪ جامعه مورد بررسی عضویت در شبکه‌های اطلاع‌رسانی ماوراء، سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی، مرکز مدارک علمی و فرهنگی، کتابخانه منطقه‌ای علوم و فنون و ارتباط با اینترنت را ذکر کرده‌اند. ۳/۳۴٪ پاسخی به پرسش فوق ندادند و ۶/۲۸٪ عضو هیچ شبکه‌ای نبودند. (نمودار شماره ۱۲)

جدول شماره ۳: توزیع بررسی استفاده از امکانات

همکاری در شبکه‌های اطلاع‌رسانی

عنوان	فراوانی	درصد
در صدد هستند	۲۷	۷۷/۱
در صدد نیستند	۳	۸/۵
پاسخ نداند	۵	۱۴/۲
جمع	۳۵	۱۰۰

در مورد میزان صرفه‌جویی حاصل از اشتراک، سندی به بررسی مجله‌های علمی کتابخانه‌های سه دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران و شهید بهشتی پرداخته‌اند که در نتیجه معلوم شد که ۶۳۴ عنوان نشریه ادواری غیر هسته مشترک در حداقل ۱۱۱۱ نسخه در کتابخانه‌های این سه دانشگاه تهیه و نگهداری

می شود^{۲۸}. ۴۵/۷٪ کتابخانه‌ها طرح‌هایی جهت گسترش خدمات نرم‌افزاری در آینده دارند. ۱۹ کتابخانه معادل ۵۴/۳ به سؤال فوق پاسخ نداند که می‌تواند به علت نداشتن برنامه‌ریزی، خط مشی مدون، ضعف سازمانی و مدیریت کتابخانه در مورد طرح‌های اجرایی باشد. این مسأله در دراز مدت اثرات زیان بار خود را در نظام کتابخانه‌های دانشگاهی ظاهر خواهد نمود. (جدول شماره ۴)

جدول شماره ۴: توزیع فراوانی وجود طرح‌های گسترش خدمات نرم‌افزاری

عنوان	فراوانی	درصد
طرح دارند	۱۶	۴۵/۷
طرح ندارند	-	-
پاسخ نداند	۱۹	۵۴/۳
جمع	۳۵	۱۰۰

نتایج بر اساس یافته‌های تحقق حاضر:

مدیران کتابخانه‌های مرکزی بیشتر از رشته‌های غیر کتابداری و اطلاع‌رسانی می‌باشند که بیشتر از میان هیئت علمی دانشگاه انتخاب می‌شوند. در اکثر کتابخانه‌های مورد بررسی، خط مشی مدون وجود ندارند و آنچه وجود دارد اجرا نمی‌شود. و آیین‌نامه‌های اجرایی با تغییر مدیریت تغییر می‌نماید. بخش سفارشات خارجی معمولاً بیرون از اختیارات کتابخانه مرکزی و زیر نظر معاونت پژوهشی دانشگاه قرار دارد و کمیته انتخاب از خرید مجلات تکراری جلوگیری به عمل نمی‌آورد.

در بیشتر کتابخانه‌های مورد بررسی بیشتر بودجه ارزی صرف خرید نشریات

می شود:

مسئولان کتابخانه‌های مرکزی به دلیل مشکلات ارزی و عدم آگاهی و شناسایی از وجود ناشران و کارگزاران و مراحل دشوار گشایش اعتبارات اسنادی، مایل به ایجاد یک مرکز مشترک خرید و تهیه نشریات لاتین می‌باشند. کتابخانه‌های مرکزی از ابزار تکنولوژی برخوردارند و در صدد استفاده از امکاناتی که تجهیزات رایانه‌ای از طریق ارتباط شبکه‌های اطلاع‌رسانی در اختیار کتابخانه‌ها قرار می‌دهد هستند.

پیشنهادها:

به گروه‌های آموزش کتابداری پیشنهاد می‌شود که در درس مجموعه سازی (انتخاب و سفارش) دانشجویان را با اصول علمی تهیه و سفارش آشنا سازند و نیز در شناسایی منابع و انتخاب و سفارش خرید خارج و داخل یاری نمایند. کتابخانه‌ها به تهیه ابزارهای انتخاب که یکی از عوامل در انتخاب منابع است همت گمارند.

انتصاب فارغ التحصیلان کتابداری به سمت سرپرستی کتابخانه‌ها از به هدر رفتن نیروی متخصص کتابدار جلوگیری می‌نماید و این انتصاب در نحوه برنامه‌ریزی، سازماندهی، ایجاد انگیزه، ایجاد تحول و نوآوری در کتابخانه‌ها مؤثر خواهد بود. مدیریت کتابخانه‌ها به افرادی که چند وظیفه و مسئولیت در مراکز و موسسات مختلف دارند محول نگردد. مدیریت‌ها در زمان کوتاهی عوض نشوند و پس از قبول مدیریت کتابخانه چندین سال در این سمت ثابت بمانند.

برنامه‌ریزان در معاونت پژوهشی به نظر سرپرستان کتابخانه‌ها در مورد نظام‌های مطلوب تأمین منابع اطلاعات، توجه کنند.

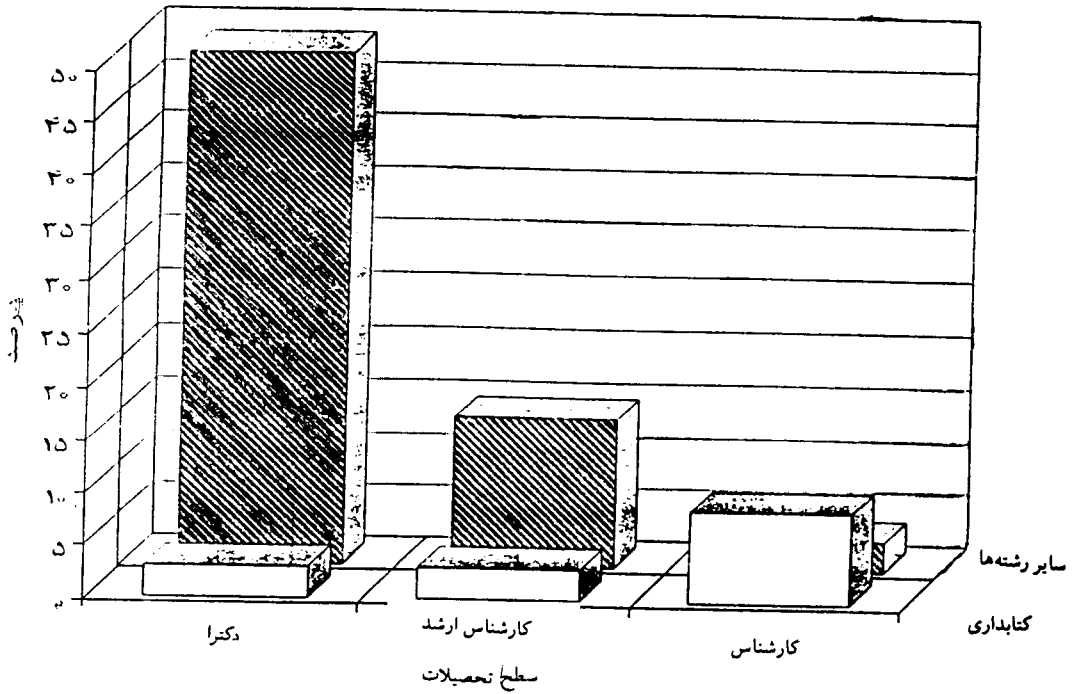
کتابداران کوشش زیادی در جهت بالا بردن میزان استفاده از مجلات بنمایند و با استفاده از امکانات کتابخانه، کاربران و استفاده‌کنندگان را به استفاده از مجلات

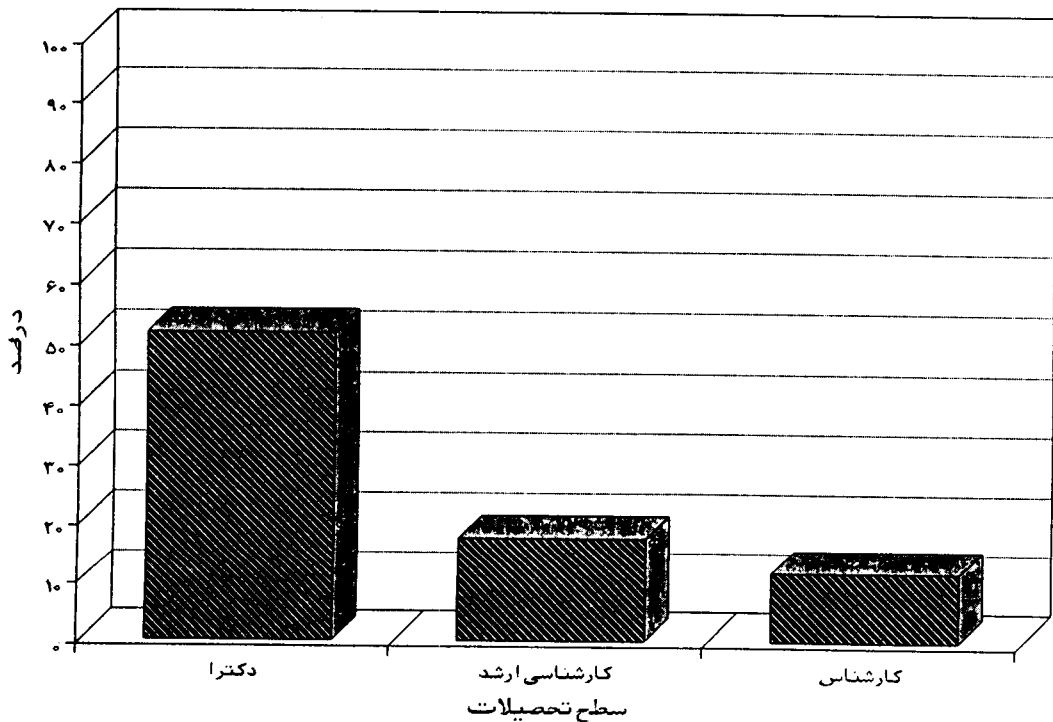
ترغیب نمایند.

برای صرفه‌جویی در بودجه و نیز جلوگیری از تکرار عناوین، کمیته بررسی انتخابها تشکیل شود تا با انتخاب نشریات هسته و مهم از خرید بی‌رویه نشریات جلوگیری به عمل آید. برای استفاده بهینه از نشریات، همکاریهای کتابخانه‌ای، اشتراک منابع و نیز همکاری و هماهنگی بین رؤسای کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها به عمل آید.

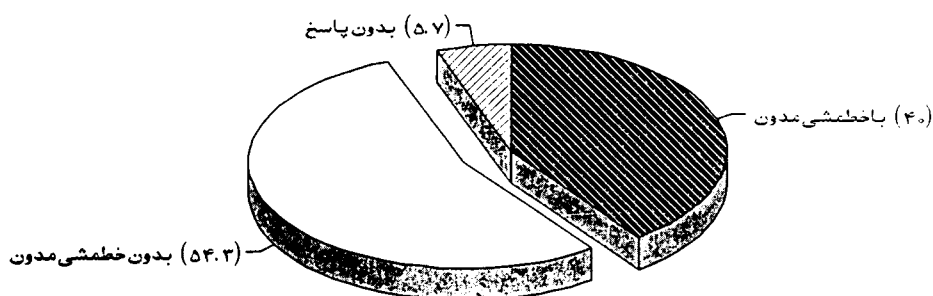
طرح فهرست مشترک مجلات لاتین مرکز اطلاعات و مدارک علمی، روزآمد شده و در اختیار تمامی مراکز آموزشی و تحقیقاتی کشور قرار گیرد. طرح خدمات تحویل مدرک در مرکز اطلاع‌رسانی و خدمات ملی برای انجام سریعتر ارسال درخواستها انجام شود.

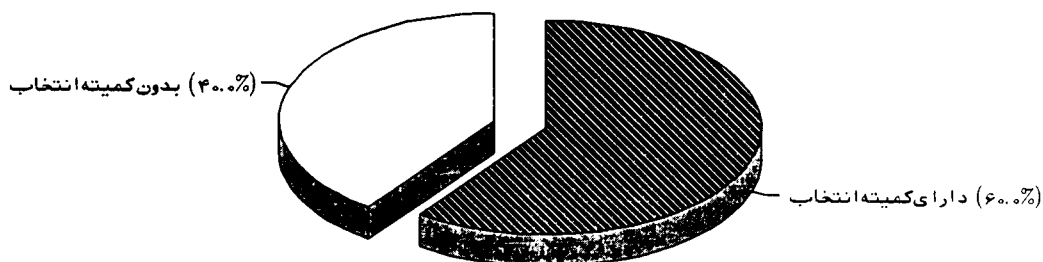
نمودار شماره ۱: توزیع فراوانی بر حسب رشته تحصیلی مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها

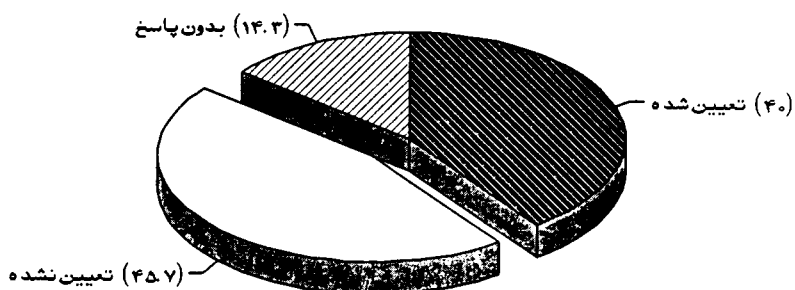
نمودار شماره ۲: توزیع فراوانی مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها بر حسب میزان تحصیلات

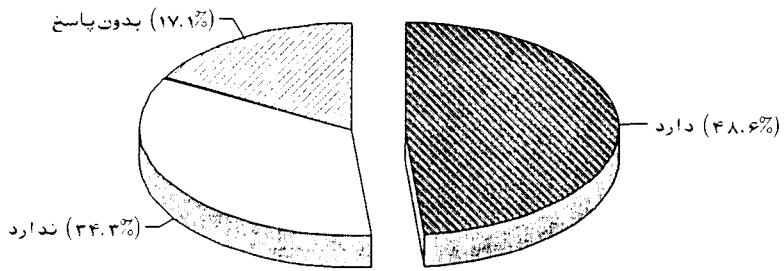
نمودار شماره ۳: توزیع فراوانی وجود خط‌مشی انتخاب و خرید در بخش سفارشات خارجی کتابخانه مرکزی

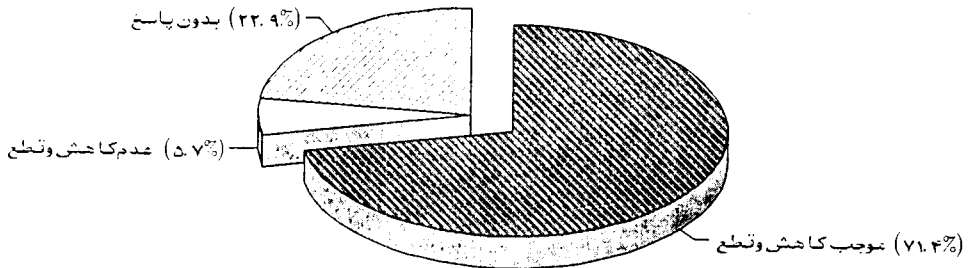
نمودار شماره ۴: توزیع فراوانی کمیته انتخاب خرید نشریات در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها

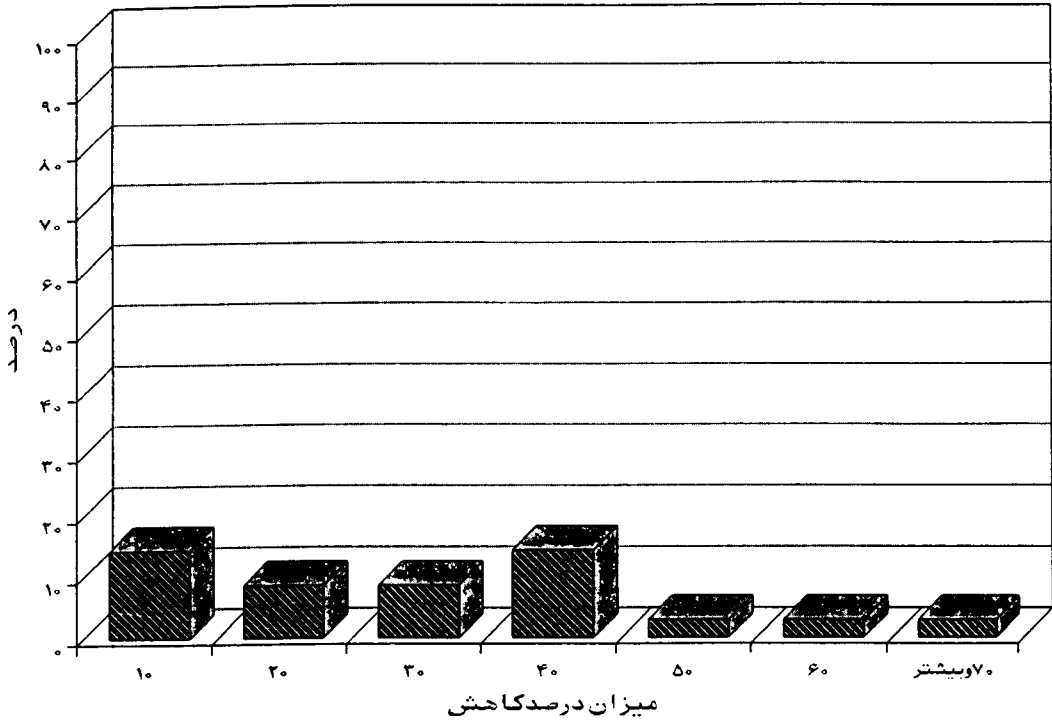
نمودار شماره ۵: توزیع فراوانی تهیه لیست مجلات هسته و غیر هسته برای اشتراک و قطع اشتراک نشریات لاتین

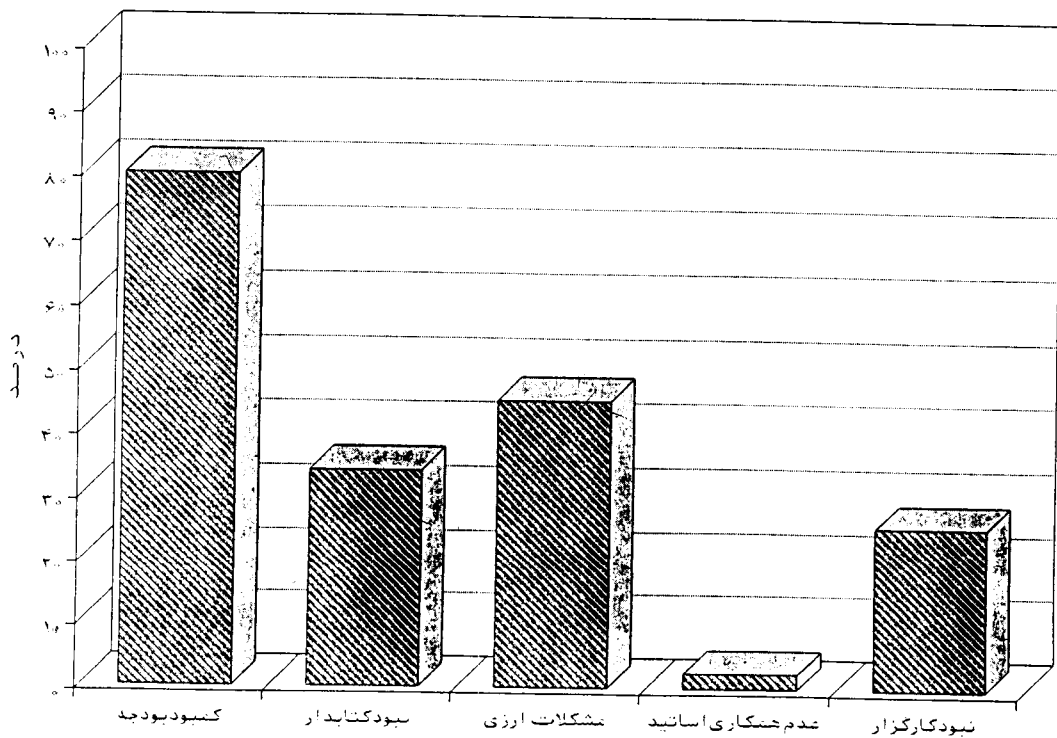
نمودار شماره ۶: توزیع فراوانی بودجه مستقل و غیر مستقل خرید و سفارش نشریات لاتین در کتابخانه‌های مرکزی

نمودار شماره ۷: توزیع فراوانی کاهش یا قطع نشریات لاتین بر اثر مشکلات ارزی

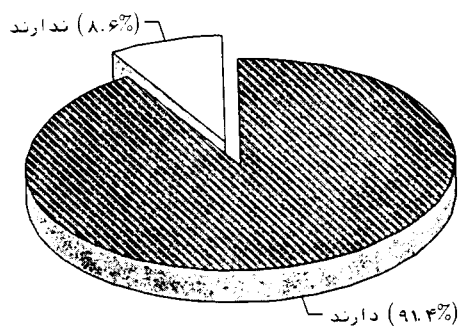

نمودار شماره ۸: توزیع فراوانی کاهش سفارش و خرید نشریات لاتین در کتابخانه‌های مرکزی

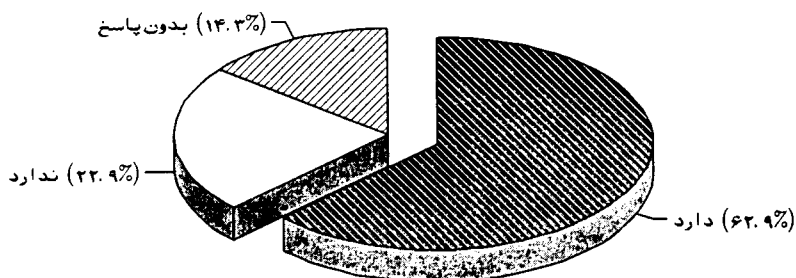

نمودار شماره ۹: توزیع فراوانی مشکلات کتابخانه‌های مرکزی دانشگاهها

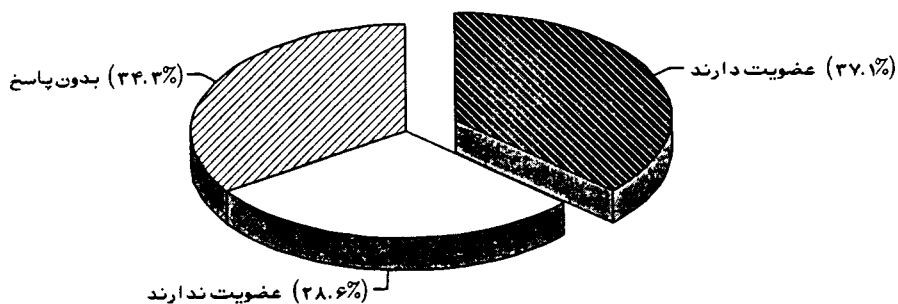
در تهیه و فراهم آوری نشریات خارجی

نمودار شماره ۱۰: توزیع فراوانی وجود رایانه در کتابخانه‌های مرکزی

نمودار شماره ۱۱: عضویت پاسخ‌دهندگان برای ایجاد مرکز مشترک سفارش و خرید نشریات لاتین

نمودار شماره ۱۲: توزیع فراوانی عضویت کتابخانه‌های مرکزی در شبکه‌های اطلاع‌رسانی

پانوشته‌ها:

۱. مرتضایی، لیلیا. "بررسی آماری وضعیت اطلاع‌رسانی در ایران"، اطلاع‌رسانی، دوره دهم (جدید)، (تابستان و پاییز ۱۳۷۲)، شماره ۲ و ۳.
۲. شعبانی، احمد. "بررسی مجموعه‌سازی کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های ایران و الگوهای مناسب برای آن". پایان‌نامه دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی دوره عالی تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۷۷.
۳. حقیقی، محمود. "ارزیابی مجموعه کتابخانه‌های دانشگاه شهر تهران" فصل‌نامه پیام، شماره اول، سال سوم (۱۳۷۲).
۴. عرب‌زاده، عبدالحسن. (بررسی نظرات مسئولان بخش سفارشات خارجی کتابخانه‌های دانشگاهی کشور در تهیه مواد و منابع علمی (کتاب و مجله) از طریق ناشران و کارگزاران)، رساله دوره کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، تهران: شهریور ۱۳۷۲.
۵. دیانی، محمد حسین، (تنگناهای اجتماعی، روانی، اطلاع‌رسانی، برای توسعه اطلاع‌رسانی، دوره ۱۱، زمستان ۱۳۷۳).
۶. محسنی، محمد هادی. "بررسی سیستمهای خودکار مدیریت نشریات ادواری در کتابخانه‌های دانشگاهی ایران." پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی تهران: بهمن ماه ۱۳۷۳.
۷. زندی هوشنگ، (بررسی نظرات مسئولین کتابخانه‌ها در باره تعاون در اشتراک منابع بین کتابخانه‌های علوم پزشکی کشور)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی. (تهران: دی ۱۳۷۱).
8. "Farmington plan", Encyclopedia of libraries and Information Science, New York: Mareal / Dekker, 1955. vol, 8.
9. Dimitreenko and others, "principals of centralized account - keeping of the spending and allocation of funds and aquisition of foreign periodicals alternatives", Nauchno Teknicheskaye Information Series. Russa (1972).
10. Martin, W. G.& Arens F.Mm "cooperative acquisition and use of periodicals in chili", Interlending and document supply (1994).
11. Hallein H.& Rodgrove. E. "pilot study for school and public library

- cooperation in the windsor / colo Area", **Eric: D.** 197 (June 1980).
12. Dodson, J. & Miller, I, "Soaring Journal costs: a cooperation solution", **Library Journal**, 105(6) (1980).
13. Doust dar Yahya, "A Design for cooperation and networking among academic libraries of Iran", case western reserve university, 1980.
۱۴. داماران، سولی آنجلیکا، "خدمات کتابداری در راه توسعه اجتماعی، برخی ملاحظات" (بحثی در باره سیاست اطلاع‌رسانی با توجه به تجربه‌ها و موقعیت برزیل). ترجمه عبدالحسین آذرنگ، گزیده مقالات ایفلا (کوبا ۲۷-۲۱ اوت ۱۹۹۴)، تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، (۱۳۷۴).
۱۵. قنبری پور، امان‌الله. "تکنولوژیهای جدید و اطلاع‌رسانی در ایران"، اطلاع‌رسانی، دوره دهم جدید، شماره ۴، (بهار ۱۳۷۳).
۱۶. هویدا، علی‌رضا، بررسی چگونگی آگاهی از مبانی مدیریت در اداره کتابخانه دانشگاهی در تهران. "پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۳۶۶.
۱۷. باغدار حسینی، علی. "مقایسه سبک مدیریت کتابخانه‌های دانشکده‌های دانشگاه تهران با سبک مدیریت رئیس لیکرت." "پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه تهران، تیرماه ۱۳۷۳.
18. Davinson D.E periodicals, A manual for libraries, London: Grafion + co 1994.
۱۹. سینایی، علی. مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها جلد اول: انتخاب مواد کتابخانه‌ای تهران: سمت، ۱۳۷۶.
20. Haff, William. "The acquisition of publication" **Library trends** 18 (3) Jan, 1970.
21. Osborn, Andrew D, Serial publication, ALA, chicago, 1980.
۲۲. هاشم زاده، محمد جواد. "تحلیل سیاست‌های گزینش نشریات ادواری لاتین در کتابخانه‌های مرکزی" اطلاع‌رسانی، دوره ۱۱، شماره ۴، تابستان ۱۳۷۵.
۲۳. صوراسرافیل، بهناز، "تعیین نشریات ادواری اصلی با استفاده از روش تحلیل هزینه، سودمندی در کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، "پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۳۷۲.
۲۴. زادبود، محمود. "نسبت جذب بودجه به اعتبار مصوب کتابخانه‌های دانشگاهی تهران برای خرید انتشارات خارجی در سال‌های ۷۲-۱۳۷۰". پژوهش‌های ویژه‌نامه، (بهار ۱۳۷۷).
25. Operational costs in Acquisition, James R. Coffery Editor, (New York, The

Haworth Press. (1990).

۲۶. محسنی، محمد هادی. همان.

۲۷. محسنی، حمید. سفارشی و خدمات تحویل مدرک، کتاب، پایگاه اطلاعاتی، مقاله، مجله و ... تهران: بهار
۱۳۷۷.

۲۸. سندسی، مریم. "بررسی وضعیت و میزان همپوشانی عناوین نشریات غیر فارسی موجود در کتابخانه‌های
دانشگاههای علوم پزشکی ایران"، تهران، شهید بهشتی در سال ۱۹۹۲. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران:
دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۳۷۲.

29. Davinson. D.E. The periodicals collection, its purpose and uses in Libraries.

London: Ander Deutsch Ltd, 1960.